

ÂŞIK ŞENLİK'İN ŞİİR DÜNYASI

*Naile ASKER**

Özet

XIX. yüzyıl başlarından itibaren siyasi ve millî çarpışmalara sahne olmuş Kuzey Doğu Anadolu ve Batı Kafkasya'nın bir bölümünü kapsayan bölge, Osmanlı sınırları içerisinde büyük bir âşık mektebini oluşturmaktaydı. 93 harbinden sonra büyük güçler arasında siyasi sınırlar yeniden belirlenirken bu savaştan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, bölgeyi Ruslara bırakmak zorunda kaldı. Ruslar bundan sonra millî denge kurmak ve Ruslaşma, Hristiyanlaşma amacıyla bölgeye Hahol, Duhabor, Malokan icmalarını; Alman, Eston, Yunan, Ermeni, Yezidi, Asuri gibi gayrimüslim unsurları yerleştirmeye başladı. Yerli Müslüman-Türk nüfus ise Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine göçe zorlanmaktaydı. İşgale kadar bölgeye Azerbaycan Türkçesi hâkim idi. Anlaşma dili olarak bu dil kullanılmakta, bütün sanatsal faaliyetler bu dilde icra olunmaktaydı.

İşgalden sonra 40 yıl boyunca ağır hayat şartlarıyla yaşayan Müslüman-Türk nüfusun yalnız canları ve malları değil, sosyo-kültürel hakları da tehlike altına girdi. Bölgede resmî olarak bütün kültürel faaliyetler yasaklanmış, düğünlerde bile şenlik ve müziğe izin verilmemekteydi. Bölge Rusya'nın siyasi sınırları içerisindeydi ve resmî devlet dili Rusçaydı. Türkler, devlet idaresinde dertlerini tercüman yardımıyla anlatmaktaydılar. Bu yıllarda yurt dışından bölgeye Kuran-ı Kerim hariç bütün dillerde edebiyatın girmesi yasaklanmıştı. Bütün bunlara bakmayarak bölgede sözlü edebiyat durmadan gelişmekte, birçok folklor ürünü, ağıt, türkü yayılmaktaydı. Âşıklar bütün yasaklara rağmen sanat üretmekte ve icra etmekteydi. Başlangıcını Hasta Hasan'dan alan Kuzey Doğu Anadolu âşıklık geleneği daha o dönemde bütünlüğünü kaybetmemişti, aynı siyasi idareye tabiydi. 40 yıllık işgal günlerinde bölge içerisinde gidiş-geliş yasağı olmadığı için gelenek yaşamakta ve gelişmekteydi. Kuzey Doğu Anadolu âşıklık geleneği kendi içinde birçok ünlü âşık yetiştirmiştir. Bunlardan biri, belki de birincisi Çıldırılı Âşık Şenlik'tir. XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında yaşamış, bütün verimli hayatını Rus işgali yıllarında geçirmiş Âşık Şenlik'in dili Azerbaycan Türkçesiydi. Kendine özgü dil ve üslup sahibi olmuş Âşık Şenlik zaman zaman şiirlerinde bölgede benimsenmiş Rus sözleri ve ifadeleri de kullanmıştır.

Bu bildiride Âşık Şenlik'in dönemi, muhiti ve hayatı hakkında bilgi verilecek ve onun sanatının dil ve üslup özellikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Âşık Şenlik, Azerbaycan Türkçesi, Dil, Şiir, Sanat, Bölge

ASHIK SHENLIK'S POETRY WORLD

Abstract

Since the beginning of the XIX century North East Anatolia and Western Caucasus was the scene of political and national tension, within the boundaries of Ottoman Empire, the great school of Ashiks was blossoming. After 1893 war between the great powers, the limits of political re-determining the Ottoman Empire and the defeat in this war, the region was forced to be left to the Russians. Russia imported Haholmen, Doukhorbor, Malokan, German, Estonian, Greek, Armenian, Yezidis, Assyrians in order to Russificate and Christianize the area. The domestic Turkish Muslim population was forced to migrate to the inner part of the Ottoman

* Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Folklor Enstitüsü, el – mek: qaracantali@live.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4723-1135>

Empire. As Azerbaijani-Turkish population was so dominant until the invasion, this language was used as the common language and all artistic activities were performed in that language.

Living for over 40 years in severe conditions after the invasion not only the Muslim Turks life and property but also culture was under threat. All cultural activities in the region were officially banned, even in the weddings festivities and music are not allowed. The region was in Russia's political borders and the official language was Russian. Turks had to use the help of interpreters to proceed with any matter in government offices. During this period, except The Qur'an-i Kerim, bringing in any literature in all languages from abroad into the region was forbidden. Despite this, oral literature in the forms of laments, ballads and other types of folklore were increasing in influence, ashiks were prospering and performing their art. Derived from Hasta Hasan North East Anatolia Ashik tradition had not lost its integrity even during that period; as they were under the same political administration, there was no restriction of movement inside the region during the 40 years of invasion and consequently, this tradition remained alive and prospered. North East Anatolia Ashik tradition has createdman famous ashiks. One of whom, perhaps the first was Childirli Ashik Shenlik. Living all his productive life at the end of XIX, beginning of XX century, under the Russian invasion, his language was Azerbaijani Turkish. He had his unique language and style, from time to time he used the Russian words and phrases which accepted and used in the region, in his poems.

In this article, we'll talk about Ashik Shenlik's period, surroundings and life and the specification of his language and style of his art

Key Words: Ashik, Ashik Shenlik, Azerbaijan Turkish Language, Poetry, Art, Region

Giriş

93 harbinden (1877-1878) sonra büyük güçler arasında siyasi sınırlar yeniden belirlenirken bu savaştan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, Kuzey Doğu Anadolu veya Batı Kafkasya bölgesini Ruslara bırakmak zorunda kaldı. Osmanlı 31 Mart 1878'de ağır şartları olan San-Stefano barış antlaşmasını imzaladı. Bu antlaşmanın 13. maddesine göre Osmanlı devleti 1 milyon 410 bin ruble olan askerî tazminatın bir kısmını Ardahan, Kars, Batum ve Bayazıt vilayetleri ile Dobruca'yı Rusya'ya vermekle ödedi (Çelik 1943: 20). Ruslar bundan sonra millî denge kurmak ve Ruslaşma, Hristiyanlaşma amacıyla bölgeye Hahol, Duhabor, Malokan kolonilerini (icmalarını); Alman, Eston, Yunan, Ermeni, Yezidi, Asuri gibi gayrimüslim unsurları yerleştirmeye başladı. Yerli Müslüman-Türk nüfus ise Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine göçe zorlanmaktaydı.

Bundan sonra 40 yıl boyunca ağır hayat şartlarıyla yaşayan Müslüman-Türk nüfusun yalnız canları ve malları değil, sosyo-kültürel hakları da tehlike altına girdi. Bölgede resmî olarak bütün kültürel faaliyetler yasaklanmış, düğünlerde bile şenlik ve müziğe izin verilmemekteydi. 1878 yılından bölge Rusya'nın siyasi sınırları içerisindeydi ve resmî devlet dili Rusçaydı. Türkler, devlet idaresinde dertlerini tercüman yardımıyla anlatmaktaydılar. Bu yıllarda yurt dışından bölgeye Kuran-ı Kerim hariç bütün dillerde edebiyatın girmesi yasaklanmıştı.

Bütün bunlara rağmen bölgede sözlü edebiyat durmadan gelişmekte, birçok folklor ürünü, ağıt, türkü yayılmaktaydı. Âşık Şenlik'in de doğup büyüdüğü, yetişip neşvünema bulunduğu bu mekân kendine has gelenekleri, folkloru, saz ve söz ustalarıyla zengin bir bölge olmuştur. Kafkaslardan: bugünkü Gürcistan ve Ermenistan'dan millî ve siyasi takiplere maruz kalmış yerel Türk nüfusun da göçlerle bölgeye akın etmesi bu folklor ürünlerinin ve lehçe, ağız özelliklerinin çok renkli, çok çeşitli olmasına katkıda bulunmaktaydı. Âşıklar bütün yasaklara rağmen sanat üretmekte ve icra etmekteydi. XIX. yüzyıl başlarından itibaren bölge, Osmanlı sınırları içerisinde büyük bir âşık mektebini oluşturmaktaydı. Ahıska-Ağbaba-Çıldır Âşık muhiti adlanan bu mektep birçok ünlü âşık ve şair yetiştirmiştir. Başlangıcını Hasta Hasan'dan

alan Kuzey Doğu Anadolu âşıklık geleneği daha o dönemde bütünlüğünü kaybetmemişti, aynı siyasi idareye tabiydi. 40 yıllık işgal günlerinde bölge içerisinde gidiş-geliş yasağı olmadığı için gelenek yaşamakta ve gelişmekteydi.

Kuzeydoğu Anadolu veya yazılı kaynaklarda gösterildiği gibi Batı Kafkasya bölgesindeki Ahıska, Ağbaba-Çıldır, Kars-Gümrü-Kağızman Âşıklık geleneği XVII. yüzyılın sonlarından bu yana verimli bir şekilde Türk âşıklık sanatına hizmet etmiş, birbirinden üstad sanatkarlar yetiştirmiş, âşık edebiyatı hazinesine değerli şiir ve destan örnekleri hediye etmiştir. XIX. yüzyılın başlarına kadar tek bir yönetimin – Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yaşamış bu âşık geleneği alanı girişte de bahsettiğimiz nedenlerden dolayı: Siyasi ve millî zeminde olan çekişmeler, sınırların yeniden çizilmesi ve milletlerin göçe zorlanması neticesinde bugün yalnız Kars, Çıldır ve onlara bağlı bölgelerde yani Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kendi kadim geleneğini devam ettirmektedir (Asker 2016: 14-17).

Âşık Şenlik'in Hayatı

Türk kaynaklarında Şenlik kolu diye bilinen bu âşık mektebi, başlangıcını 1760 yılında Ahılkelek'in Dırgına köyünde doğmuş ve 1840 yılında vefat etmiş Hasta Hasan'dan alır. Hasta Hasan, Ahıska - Ahılkelek bölgesinde ve Kuzey Doğu Anadolu'da âşıklık geleneğini yaymış, Ağbaba-Çıldır âşık mektebini yaratmıştır. Bu muhitin yapı taşlarından sayılan Çıldırlı Âşık Şenlik, yetiştirdiği onlarca çırağı, yarattığı çok sayıda şiiri ve makamıyla Hasta Hasan'dan sonra hakkında en çok bahsedilen büyük ve kudretli âşıktır. Âşık Şenlik sazıyla sözüyle Azerbaycan ve Anadolu âşıkları arasında köprü olmuş, bu bölgelerin ortak özelliklerini sanatında birleştirmiştir. Âşık Şenlik'in Kars-Gümrü ve Borçalı âşık mekteplerine manevi bağlılığı ve etkisi de bir gerçektir.

Âşık Şenlik XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında yaşamış, bütün verimli hayatını Rus işgali yıllarında geçirmiştir. Yaşadığı zaman itibarıyla Rus işgaline, felaket ve göçlere tanık olan Şenlik bu bölgeyi terk etmek istememiş, halkının yanında olmayı tercih etmiştir. Ağbaba - Çıldır âşık muhiti daim renkli kişilikleri ve bol çeşitli repertuarlarıyla Türk âşık geleneğine mührünü vurmuş ve her zaman ön sıralarda bulunmayı başarmıştır. Rus yönetimine kadar bu bölgeye Azerbaycan Türkçesi hâkimdir, Âşık Şenlik'in dili de Azerbaycan Türkçesidir.

Âşık Şenlik'in Şiirlerinde Dil ve Üslup

Anlaşma dili olarak bu ağız kullanılmakta, bütün sanatsal faaliyetler bu dilde icra olunmaktaydı. Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde farklı dönemlerde çeşitli Türk tayfaları yaşamıştır. Bu nedenden dolayı da bölge insanı zengin folklor ve farklı ağızlara sahiptir. Yerleşik nüfustan başka, burası zaman zaman hayvancılıkla uğraşan göçebe Türk tayfaların güzergâhı, meskeni olmuştur. Karapapak veya Terekeme, Dünbüllü veya Çarıkçı, Kaçar, Türkman, Ayrım, Efşar, Bayat, Muğan tayfaları çeşitli dönemlerde bölgenin bazı köy ve kasabalarına yerleşmişlerdir. Bu Türk tayfalarının hayat tarzı, gelenekleri gibi ağız özellikleri de birbirinin etkisine maruz kalmıştır. Bugün bu tayfalar kendi içinde ağız farklılıklarına göre daha küçük kollara ayrılmaktadır. Örneğin, yerel Kars ağız Kars köylü ağızına, Zarşad (Arpaçay), Bardız, Şöreyel ağızına vs. gruplara ayrılmaktadır. Aralarındaki küçük farklılıklara bakmaksızın bu ağızlar aslında bir bütündür. Ağız özellikleri, bölgelere göre farklılık gösterse de, hâkim dil özellikleri Azerbaycan Türkçesini hatırlatmaktadır.

Kafkasların özgür ve yarım göçebe boyu olan Karapapak-Terekemeler bir yüzyılda iki kere büyük göçe maruz kalmış, yaşam yerlerini ve kültürel miraslarını bırakmak zorunda kalmışlar. İlk olarak 1828 yılındaki Rus-İran savaşından sonra imzalanan Türkmençay Antlaşmasından hemen sonra Aras nehrinin sınır olarak çizilmesi ve Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi sonucu bölgeyi terk etmeye başlamışlar. Onlar Rus tebaası olmak istememiş, İran'a veya Osmanlı'ya göç etmişlerdir. Büyük çoğunluğu mezheplerini de düşünerek daha çok Osmanlı topraklarına yerleşmek istemişlerdir. İlk önce Ahılkelek ve Ahıska'ya gelen tayfalar daha sonra buranın da kaybedilmesiyle orduyla beraber geri çekilmiş, Çıldır'a, Kars'a, Muş'a,

Erzurum'a vs. yerleşmişlerdir. İkinci büyük göç ise Sovyetleşme ve bölgedeki büyük mezalimler yüzünden 1921-1925 yıllarında gerçekleşmiştir. Kadim Türk-Oğuz toprakları üzerinde kurulmuş Ermenistan'dan; daha çok sınıra yakın Ağbaba ve Şöreyel'den, Gürcistan'ın Borçalı bölgesinden ve Azerbaycan'ın kuzey-batısından Kapapak-Terkeme Türkleri yine Doğu Anadolu'nun çeşitli köylerine iskân edilmişlerdir.

Terekeme uruğu mensuplarından olan Şenlik bütün şiirlerinde Terekeme ağzının fonetik kalıplarına sadık kalmış ve bu ağzın kelime hazinesini büyük bir ustalıkla kullanmayı başarmıştır (Aslan 2007: 47).

Özellikle ben / men sözündeki b / m değişimi ve şimdiki zaman ekindeki farklı varyantlar (örneğin geliyor / gelir; gidiyor / gedir) bu ağız için karakteristik olup Âşık Şenlik şiirinde yaygın olarak istifade edilmiştir. Ensar Aslan, Âşık Şenlik şiirlerinde bu ağzın farklılıklarını tasnif etmiş ve 15 maddede incelemiştir.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde aksiyon, doğallık, saz melodisinin ahengine uygunluk, canlı konuşma diline yakınlık onun şiirselliğinin temel özelliklerindedir. Âşık Şenlik dilinde sözlerin anlam ve içeriğinden başka müzik, söyleniş ve ahenk güzelliğine özellikle dikkat edilir, kullanılan arkaik veya yabancı sözler fikrin ifade edilmesine hizmet eder:

İtirmişem men obamı, elimi,
Eydin gametimi, бүkdün belimi,
Yakın iken irak etdin yolumu,
Günlük yolum oldu, ay, ihtiyarlığ (Aslan 2007: 243).

Bu örnekte arkaik sözden istifade edilmiştir. İrak yerine uzak sözünü kullanmayan âşığımız yakın-irak ve gün-ay sözlerini tezat olarak vermekle yaşlılık psikolojisini göstermek istemiştir.

Şenlik her nadana gövher paylamaz,
Ehli dile beyhude söz söylemez,
Tümeni gepiye hesap eylemez,
Hatem sehavetli ganimet gördüm (Aslan 2007: 159).

Yine bu örnekte de arkaizmden istifade olunmuş, Tümen-gepik (kuruş) tezatı yaratmakla karakterin mertliğini, hakkın tarafında olmasını göstermeye çalışmıştır.

Âşık Şenlik zaman zaman şiirlerinde bölgede benimsenmiş Rusça ve Ermenice söz ve ifadelere de yer vermiştir. Bu sözleri, şiirlerinde yerine göre ustalıkla kullanmıştır. Âşığın dünyaya bakışını, dönemin sosyal-siyasi olaylarını nitelendirmek bakımından bu durum ilgi uyandırmaktadır:

Urus şerieti eyledi naçar,
Vekil-*ablakati zagona* gaçar,
Salama *zrasti* der, başın açar,
Sükür-ı *seleste* salıfdı Garsın (Aslan 2007: 157).

Bu dört mısradaki yalnızca Rusça kelimeler kullanılmamış, aynı zamanda bu kelimeler vasıtasıyla o dönemki sosyal durum, yerel Türk-Müslüman nüfusun yaşadığı ağır hayat şartları yansıtılmıştır. Ablakat (doğrusu advokat), zagon (doğrusu zakon), zrasti (doğrusu zdrasti), seleste (doğrusu silest), sözleri o dönemde resmi devlet dairelerinde sık kullanıldığı için halk konuşma diline yansımış sözlerden birkaç tanesidir. Âşık Şenlik bu sözleri ustalıkla kullanmış ve bu sözlerin yardımıyla ifade etmeğe çalıştığı fikri daha da kuvvetlendirmiştir.

Mecaz, bir sözün gerçek anlamı dışında, başka bir kelimenin yerine kullanılması, gerçek anlamından uzaklaşarak yeni anlamlarla yapılan edebî sanattır. Âşık Şenlik'in mecazlı sözleri kullanması, ifadeleri renklendirmek ve kuvvetlendirmek içindir:

Sultan idim dağ başında men ezel,
İndi leysan yağır gelbime hezel,
Meni görçek gülümsedi bir gözel,
Onu da ömrüme say, ihtiyarlık (Aslan 2007: 243).

Gamlı gönlüm bugün ganlar ağladı,
Durub gülsem de bir, gülmesem de bir.
Abu danem tahsim olup gurbete
Gedif gelsem de bir, gelmesem de bir (Aslan 2007: 180).

Hicran alayları doymaz ganımdan,
Gören ibret alar Nuh tufanından.
Cellad kimi tutub giribanımdan,
Ne alar canımı, ne de el çeker. (Aslan 2007: 187).

Dalmışam gem deryasına, ummanda üzen menem.
Rüyamda çıhıp alemler seyredif gezen menem.
Pünhandan aldım dersimi ayana çıhmaz sirrim.
Ehli marfet, hoş sanat, mücevher lisan menem (Aslan 2007: 134).

Burada *leysan yağır gelbime hezel*, *ganlar ağladı*, *doymaz ganımdan*, *dalmışam gem deryasına* ifadelerinde yağır, ağladı, doymaz, dalmışam sözleri gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. Ancak bu sözler diğer söz ve ifadelerle anlam iletişimine girerek mecazlaşmıştır. Bu mecazlar kahramanın manevi dünyasını, sevgi ve ızdıraplarını bütün güzelliği ile daha etkili biçimde ifade etmektedir. Âşık Şenlik'te mecazlar çok kullanılmıştır, bu örneklerinin sayısını istediğimiz kadar uzatmamız mümkündür.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde teşbihler de sık kullanılmıştır. Âşığın benzetme/teşbih karakterleri ay, güneş, yıldız, hayvanlar, kuşlar, bitkiler âlemi, mücevherlerdir. Bundan başka onun tarihî ve mitolojik kahramanlar olan Yusuf, Kenan, Züleyha, Yunus, Eyyub, Hallac-ı Mansur, Köroğlu ve başkalarını da teşbih karakteri olarak şiirlerinde kullandığını bilmekteyiz. O, şiirlerinde üç ve dört unsurun geniş benzetmelerde yardımcı detayları yüksek sanatkârlıkla işlemiştir. Örnek olarak onun âşık edebiyatında az rastlanan muhammes şeklinde Şeki sicillemesine dikkat etmek gerekir:

Bir gözele müptelayam, hıfzı pünhan sir kimidir,
Döşü enli, beden nazih, ağ sinesi gar kimidir.
Memeler felfeli fincan, lebler püste nar kimidir,
Dudahlar nergiz yarpağı, dişler inci dür kimidir.
Ağ üzünde dane hallar, yağut-iehmer kimidir,

Çeşmi çemçirah şölesi, şövgü münevver kimidir.
 Gaşları galem nahışı, ay gabağı nur kimidir,
 Siyah perçem, ser çığa tel, zülfler şahmar kimidir.
 Süsen sünbül, mor menevşe aynı bezaslan kimidir,
 Açılıf gonca gülleri feslı növbahar kimidir (Aslan 2007: 252).

Âşık Şenlik bu şiirde doğal benzetmeler sistemi yaratmıştır. Şiirde benzeyen güzel, benzeme edatı ise *kimidir/gibidir*. Gelinin ağ sinesi kara, dudakları nergis yaprağına, dişleri inciye, yüzündeki benler yakuta, kaşları kalem çizgisine, yüzü güneş nuruna, zülfü şahmeran yılanına, gençliği ilkbahara benzetilmiştir.

Âşık Şenlik'in şiirlerinde sanatını ve sanatkârlığını şartlandıran, duygu yükünü kuvvetlendiren ifade şekillerinden biri de tekrirdir. Tekrir aynı seslerin, sözlerin ve cümlelerin tekrarlanmasının verdiği güzellikle anlamı değiştirir, şiirin etkisini artırır, ona ahenk ve ritm katar:

Çok çalıştım yetemedim sırrına,
 Günde nice türlü hal olur gönül.
 Gah ders ahr ilmi Eyüp sabrından,
 Gah da cengi kalma kal olur gönül.

Gah dem hakir gezer, gah dem yeksanı,
 Gah dem olur her hayalden usanı.
 Gah dem söyler, dili ümran lisanı
 Gah dem ağzı bağlı mal olur gönül.

Gah dem nöker olur, gah dem de paşa,
 Gah iner ayağa, gah kalkar başa,
 Gah dem olur döner teprenmez taşa,
 Gah dem esip geçen yel olur gönül.

Gah dem mayınlanır, gah dem bulanır,
 Gah dem abat olur, gah dem talanır.
 Gah dem mahzunlanır sefil dolanır,
 Gah dem Urustem-i Zal olur gönül

Gah Şenlik'i atar gam deryasına
 Gah dem sıhhat verir sır kafesine
 Gah dem olur girer gam libasına
 Gah dem cilvelenip al olur gönül (Aslan 2007: 182).

Bu örneklerde de görüldüğü bi tekrir *gah dem* tekrarlarına göre yazılmıştır. Aynı başlangıç sözlerin mısraların başında tekrarı, ifade edilecek fikrin daha da güçlenmesine sebep olur. Mısra içinde de tekrarların yapılması şiire özel ritm ve ses güzelliği vererek ifade ve şekil

güzelliğini artırmıştır. Bundan başka şiirde mısra içindeki tezatlar da ustalikle verilmiştir: *nöker/paşa, ayağa inmek/başka kalkmak* vb.

Âşık Şenlik'in *Kırmızı* redifli divanisi hem yazılı hem sözlü şiirimizin tekrire en güzel örneklerinden biridir. Renklerin güzelliğini ve hayatımızdaki yerini şiirsellikle tekrarlayan âşık sanki sözlerden bize renkli bir çiçek demeti sunmaktadır. Bu örnekte tekrar olunan söz veya ifadeler mısranın sonunda gelmekte:

Aşk uçundan aptal oldum, gezerem yolu siyah,
Sevdiyim galbi garadır, fikri-heyalı siyah,
Hag mene müyesser edir, talih-igbalım siyah,
Sevdiyim gerdene düzmüş, ebrüşüm teli siyah,
Hesretem gonca dahana, can intizar gırmızı (Aslan 2007: 133).

Burada mısra sonlarında siyah kelimesinin döne döne kullanılması güçlü bir tekrar oluşturmuştur. İkinci mısradaki karadır yerine siyahtır da işlenebilirdi, ama Âşık Şenlik bilerek mısra içine karadır koymakla mısra sonunda siyahın tekrarını daha da kuvvetlendirmiştir. Aksine karadır yazmakla kara ve siyah sözlerin eşanlamlı olarak kullanarak şiirde ifade gücünü artırmıştır.

Tekrirlere başka mısra dahili kafiyeye de şiirde ritim ve ahenk oluşturmaktadır. Mısra dahili veya çapraz kafiyelerin son seslerinin benzerliği saz perdelerinin havasına uygun olarak müzik ritmi yaratmaktadır. Mısra dahili kafiyelerde *d* ve *t* ses sıralamaları şiire oynaklık, akıcılık, ifade güzelliği vermiştir. Son mısradaki âşık *sevdanın zulmü cengi Mansur dar kimidir* demekle güzel bir de teşbih yaratmıştır.

Seri helvet, gıl işaret, ver melumat o gözele,
Cüzi irad, hüsnü sadat, dile murat o gözele,
Olsam seyyad, çeksem minnet, ömrü müddet o gözele,
Destin uzat, damenin tut, peyandaz get o gözele,
Bir muhabbet, eyle minnet, gıl teklifat o gözele,
Dövri afet, yeksan ülfet, can telef et o gözele,
Cahan heyet, misli gayet, olmaz nispet o gözele,
Gul Şenlik dadı zar gıl et, eyle feryat o gözele,
Belke gurtara efkardan aşığı biçaresini,
Bilir ki, sevdanın zulmü cengi Mansur dar kimidir (Aslan 2007: 252).

Âşık Şenlik'in şiirselliği için karakteristik özelliklerden biri olan nidanın (seslenme) ritim ve seslenme ile görülmesidir. Edebî nida şiirin ifadeli okunuşuna bezek ve renk vermektedir. Âşık Şenlik'in *Efendim* redifli koşması nida yardımıyla hitap olunan kişiye karşı beslenmekte olan sevgiyi gösterir:

Semedle İsmayılın seyrine vardım,
Bu diyarı geze geze efendim.
Semet bey namında bir vezir gördüm,
Vesfini götürüm saza efendim (Aslan 2007: 207).

Aynı şekilde *İsmayıl* redifli koşmasında da âşık, nida yardımıyla kahramanının hayatını, yiğitliğini kaleme almış, onun insani değerlerini ön planda tutmuştur.

Sen de oldun Köroğluya beraber,
Her divanhanada şikayetçin var,
Şahlardan getline gelen fermanlar,
Hesab etsen çatar mine İsmayıl (Aslan 2007: 204).

Mübalâğa, âşık edebiyatında sık rastlanan bir ifade şekli olup Âşık Şenlik şiirinde de sıkça geçmektedir. Kasıtlı olarak şiirde his ve heyecanla olaylar olduğundan daha büyük, daha güçlü gösterilmekte, yani abartılı bir üslup sergilenmektedir. Âşık Şenlik yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi ağırlığını, dağların ağırlığı ile kıyaslar:

Dertli Şenlik sirmen etme aşıkâr,
Her muhibbi dostu ver bir yadigar,
Cem etsem derdimi dağları darta,
Men dertliyem, alem gülse fayda ne? (Aslan 2007: 233).

Veya:

Şenliyin feryadı yeksan hakini,
Zelzeleye salıb gem eflakini.
Mende olan derdi hicran yükünü,
Ne gergedan daşır, ne de fil çeker (Aslan 2007: 187).

Abartılmış şekilde söylenmiş bu mısralar âşığın hem sosyal, hem özel anlamda dertlerini yansıtmıştır. Kuru, soğuk idafelerle his ve heyecan beyan edilemez, edilirse bile estetik yönden gereken fikir ve duygular okuyucuya/dinleyiciye yeteri kadar verilemezdi. Mübalâğa yoluyla dertlerine karşı kendini savunan âşık binbir çile ve dertlere sine geren karakteri hakkında bizlerde açık bir izlenim uyandırmaktadır.

Âşık Şenlik sanatında zıt anlamlı sözler de şiirlerinin zenginliğini ve sanatsal güzelliğini artırmaktadır. Zıt anlamlı sözlerin çok varyantlı olması dilin imkânlarını daha da verimli şekilde kullanmasına sebep olmuştur:

Gadir mevlam budur senden dileyim,
Mert olanı salma baştan ayağa.
Ezizinem ay ağa,
Nazlım durub ayağa.
Göreydim men camalın,
Üz süreydim ayağa.
Mürvet ele, punhan dolan, mert igit,
Seyragublar seni salar ayağa (Aslan 2007: 251).

Örnek olarak verilmiş çığalı tecnisde *ayağa* sözü çeşitlenmiş, birkaç anlamda kullanılmıştır. İlk mısradaki söz aşağı indirmek, gözden salmak; ikinci mısradaki hitap; üçüncü mısradaki ayağa kalkmak; dördüncü mısradaki ayak, sonda ise mahvetmek anlamlarında kullanılmıştır.

Âşık Şenlik şiirde gelenek halini almış elif-lam veya klasik edebiyatta denildiği gibi elifname türünde de kendini denemiş ve türün nadir örneklerini yaratmıştır. Bu türün özelliği Kuran-ı Kerim alfabesinin bütün harflerine tek tek mısralar halinde övgü dolu sözler söylemek, harflerin geleneksel remzi anlamlarını şiirin işlek üslubuna salmak ve bazı anlarda ona yeni

özellikler kazandırmaktır. Elif-lam türü âşık şiir türleri içerisinde kuruluş ve şekil bakımından çok zor olduğu ve âşıktan bilgi, birikimden başka okur-yazar olmayı da talep ettiği için üstat, kendine güvenen âşıklar dışında fazla kullanılmamıştır. Ümmî olduğu söylenen Âşık Şenlik'in elif-lam örnekleri gerçek anlamda birer sanat eseridir. Bu şiirlerle hem de âşıklar alfabenin sadece mekteplerde, medreselerde öğretilmediğini, onların da geniş halk kitlesine bunu öğrettiklerini göstermekteydiler:

Elif– öz ismiydi, *be*– befadarın,
Te'yi tek bir harfte gördüm, İrebbim.
Se – sahibim sensen, yohtur heş kimsem.
Cim'den bu cavabı sordum, İrebbim.

Vav– var mağfiretim affeyle bizi,
He– Hagga Şenliğin budur niyazı,
Lam elif'le *ya*'dır en ahır sözü,
 Hıfzı imtahana girdim, İrebbim (Aslan 2007: 219).

Son dörtlükte âşık, ebced hesabı ile yaşını göstermiştir. Lam-30, elif-1, ya-10 olduğu için toplam 41 eder. Âşık Şenlik bu elifnameyi 41 yaşında yazmış ve bunu şiirinde belgelemiştir.

Elif ten sürahi alagöz yarım,
Ba babi cahanda gılmana benzer.
Te teknil muyları çilvelenifdi,
Sa serhoş sallanf sergendar gezer.

Cim'den hicab eder, *ha*'dan hayalı,
Ha'ya müştag oluf fikir, hayalı.
Dal'ın daldası var, gemer ziyalı,
Zal zalım getlime fermanı yazar (Aslan 2007: 225).

Kuran-ı Kerim alfabesinin yani Arap alfabesinin yazılış şekli ile güzelliğin ve güzelin benzerliği arasında şekil ve mazmun birliği gören âşık, bunlar arasında karşılaştırma yapmıştır. Güzelin boyu elif'e, saçlarının perişanlığı te'ye benzetilmiştir. Se harfinin zahiri görünümü güzelin sarhoş gibi dağınık olmasına benzer. Ha ise güzelin başı aşağı olmasına, hayalı, iffetli olmasına içaredir. Âşığın *zal zalım getlime fermanı yazar* mısrasındaki anlam ise *zel* harfinin hançere benzeyişidir.

Bunlardan başka Âşık Şenlik'in yazdığı âşık havaları vardır ki, bu da bölgesel âşık sanatının gelişmesinde önemli yere sahiptir.

Âşık Şenlik birçok saz havasının yaratıcısıdır. Onun yazdığı *Çıldır Divanisi*, *Deli Hicranı*, *Çıldır Güzellemesi*, *Çıldır Çuhurbaşı* ve başka havalar çırakları vasıtasıyla günümüze kadar gelip ulaşmıştır. On iki simli sazda çalınan Çıldır saz havaları geleneksel olarak üç kök üstünde (şah perde, baş perde, orta perde) icra olunmuştur. Genel olarak Akbaba-Çıldır âşık mektebinin saz havaları başka muhitlerin havalarından farklıdır (Asker 2012: 204-216).

Âşık Şenlik'in *Çıldır Tecnisi*, *Çıldır Mühemmesi*, *Çıldır Gaytarması*, *Ağbabayı*, *Hoşdamağı*, *Deli Hicranı*, *Sultanı* gibi saz havaları vardır. Bunların içerisinde *Hoşdamağı*

dikkat çekip hem oynak hem şuh, hem de insana ruh veren bir havadır. Âşık Şenlik bu havayı genç zamanlarında sevgilisiyle görüşmeye giderken yazmıştır. *Sultanı* gamlı havadır, koşma üste, şah perdeden icra olunur. *Çıldır Mühemmesi* güzellemedir, mühemmes üstünde, urfani kökte şah perdeden çalınır. *Çıldır Divanisi* gamlı havadır, divani üstünde divani perdeden icra olunur (Aşığ İskender 1998: 175).

XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında yaşamış badeli âşık veya Hakk âşığı Âşık Şenlik Ahıska-Ağbaba-Çıldır Âşık muhitinin temsilcisi ve en yüksek zirvesidir. Döneminin ve coğrafyasının oğlu olan âşığın sanat kaderi de bu özelliklerine bağlı olarak gelişmiş ve en yüksek noktasına ulaşmıştır. Yaşadığı dönem siyasi gerginliklerle dikkati çeker ve âşığın şiirlerinin birçoğu bilinçli bir vatansızın milleti siyasi duyarlılığa, millî ve dinî duyguların gelişimine çağırın şiirleridir. Klasik âşık rediflerini ve bölgesel âşık geleneği özelliklerini şiirlerinde ve müziğinde yaşatan âşık tür ve şekil olarak çok çeşitli ve çok renkli sanat eserleri ortaya koymuştur. Geleneğin bütün şartlarına uyan âşığımız birçok çirak yetiştirmiş, ölümünden sonra adından Şenlik kolu ve ekolü olarak bahsettirmiştir. Ününü daha sağlığında bütün Kafkaslara yaymağı başaran âşığımız Azerbaycan kökenlidir ve şiirlerinde bu dilin yerel ağzını kullanmıştır. Âşık Şenlik yalnız şiir yazmamış, müzik üretmemiş hem de birkaç âşık hikâyesi tasnif etmiştir.

Kaynakça

- Aşığ İskender Ağbabalı. (1998). *Ayrdılar Ağbabadan*. Bakı.
- ASKER, N. (2012). "Âşık Havalarının Tasnifi Üzerine Bir İnceleme", *13. Uluslararası Çıldır Göl Festivali ve Uluslararası Aşıklar Şöleni Gönül Köprüsü Bildirileri*, 4-8 Temmuz, Çıldır, Türkiye, s. 204-216.
- ASKER, N. (2016). *Aşığ Nesibin Yaradıcılık Yolu*. Bakü. Elm ve Tehsil.
- ASLAN E. (2007). *Çıldırli Âşık Şenlik. Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (Metin- İnceleme - Sözlük)*. Erzurum.
- ÇELİK, F. (1943). *Kars İli Tarihi*. Kars.
- DİZDAROĞLU, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARTARI, H. (1977). *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*. Ankara: Demet Matbaacılık.